

Korpusowa, Walentyna

Pamięci Marii Wiaźmitiny - ukraińskiego badacza Sarmatów i Scytów

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 310-312

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA

WALENTYNA KORPUSOWA

PAMIĘCI MARII WIAŻMITINY - UKRAIŃSKIEGO BADACZA SARMATÓW I SCYTÓW

W 94-tym roku życia, 3 kwietnia 1994 r., zmarła Maria Wiaźmitina - przedstawicielka starej intelektualnej elity Ukrainy, znany ukraiński archeolog i historyk sztuki, utalentowany badacz sarmackich i późnoscytyjskich starożytności Ukrainy oraz baktryjskich i partiańskich zabytków Azji Środkowej, doktor nauk historycznych i filologicznych.

Urodziła się 22 kwietnia 1896 r. we wsi Krupoderynci w rejonie berdyczowskim, województwie żytomierskim, w rodzinie inteligenckiej. Po przeniesieniu się do Kijowa została w nim do śmierci. Była archeologiem z powołania, chociaż pracy swej nie zaczęła od archeologii. W 1915 r. ukończyła ze złotym medalem żeńskie gimnazjum Funduklijowskie. Niestety w tym roku zmarł jej ojciec. Od tego czasu przez długie lata uczyła się i pracowała równocześnie.

W 1916 r. dostała się na wydział słowiańsko-ruski wyższych kursów dla kobiet o programie równorzędnym uniwersyteckiemu. W 1922 r. uzyskała tytuł kandydata nauk filologicznych. Interesowała ją filologia i historia sztuki. W latach 1923-1924 studiowała na sekcji sztuk pięknych wydziału historyczno-filologicznego Kijowskiego Instytutu Archeologicznego. W tamtych latach w Instytucie prowadzili wykłady wyśmienici fachowcy: F. I. Szmit¹, S. O. Hilarow², D. M. Szczerbakowski³, W. M. Zummer⁴, i in. Wielu słuchaczy miało już wyższe wykształcenie i angażowano ich do badań naukowych. Utrzymanie Instytutu w tych ciężkich dla Kijowa warunkach było możliwe tylko dzięki entuzjazmowi wy-

kładowców i słuchaczy. Wiaźmitina studiowała tu z J. G. Spaską⁵, M. O. Nowicką⁶, S. S. Magurą⁷ i in. Instytut ten kontynuował swym poziomem tradycje dawnych uniwersytetów.

Mimo, że M. Wiaźmitina nie zdążyła ukończyć Instytutu, to jednak wystarczyło jej wiedzy, aby w latach 1927-1929 podjąć studia aspiranckie u akademika O. P. Nowickiego, zorganizowane w 1919 r. przy Muzeum Sztuki Wszechukraińskiej Akademii Nauk (WUAN) w Kijowie oraz przy Wydziale Sztuki Bliskiego Wschodu Charkowskiej filii Katedry Sztuki AN USRR. Dzięki temu miała możliwość zorganizowania Oddziału Sztuki Wschodu przy Muzeum Sztuki WUAN (1, 3, 5) oraz Oddziału Wschodu w Charkowskim Muzeum Artystyczno-Historycznym (2, 4). Po egzaminie promocyjnym uzyskała tytuł pracownika naukowego - znawcy sztuk pięknych. W latach 1930-1934 była kierowniczką Oddziału Sztuki Wschodu przy kijowskim Muzeum Historii Sztuki WUAN. Zajmowała się badaniami sztuki dekoracyjno-użytkowej islamskiego Wschodu. Występowała z referatami na dwóch pierwszych zjazdach archeologów radzieckich w Kerczu i Sewastopolu oraz na konferencjach orientalistów w Charkowie. Na drugiej konferencji archeologów ZSRR w 1927 r. w Sewastopolu referat Wiaźmitiny zainteresował M. J. Massona⁸, który na długie lata włączył ją do swoich ekspedycji w Azji Środkowej prowadzących kompleksowe badania archeologiczne, etnograficzne i z zakresu historii sztuki (6-9). Od tego czasu Wiaźmitina jako historyk sztuki brała udział w ekspedycjach w Azji Środkowej -

¹ Fiodor Szmit (1887-1937) - uczony zajmujący się badaniami sztuki bizantyjskiej, staroruskiej, teorią sztuki i muzealnictwem. Kierował ekspedycjami archeologicznymi. Wielokrotnie poddawany represjom, rozstrzelany, do niedawna wykluczony z nauki.

² Siergiej Hilarow (1887-?) - znawca historii sztuki, zwłaszcza zachodniocuropejskiej. Zastępca dyrektora Muzeum Sztuki WUAN. Represjonowany.

³ Danyło Szczerbakiwśkij (1887-1927) - ukrajinista, etnograf, wiceprezydent WUAN w latach 1924-1927. Jeden z lepszych wykładowców nie tylko na Ukrainie ale i w Rosji. Popełnił samobójstwo nie wytrzymując presji komunistów. Do niedawna wykreślony z nauki i kultury.

⁴ Wsiewołod Zummer (1885-1970) - historyk sztuki i architektury wschodu i staroruskiej, malarstwa ruskiego, muzeoznawca. Prowadził szeroką działalność jako wykładowca Uniwersytetu Kijowskiego (1916), Moskiewskiego Instytutu Archeologicznego (1917), Kijowskiego Instytutu Archeologicznego i Kijowskiego Instytutu Sztuki. Członek Katedry Historii Sztuki WUAN. W 1933 r. represjonowany.

⁵ Eugenia Spaska (1892-1980) - szeroko znany w latach 20-tych i na początku lat 30-tych historyk sztuki ludowej Ukrainy i Tatarów Krymskich. W 1934 r. represjonowana, zesłana.

⁶ Maria Nowicka (1896-1965), jak i ojciec Aleksiej P. Nowicki (1862-1934), historyk sztuki, znawczyni sztuki dekoracyjno-użytkowej (tkaniny kultury trypoliskiej, Rusi Kijowskiej, średniowiecza).

⁷ Sylwester Magura (1897-1937) - syn duchownego ze wsi Husynne w pobliżu Chełma, guberni Lubelskiej. Znany pod koniec lat 20-tych i w latach 30-tych archeolog (kultura trypoliska, słowiańska i dawnej Rusi). Represjonowany i wykreślony z nauki, rozstrzelany.

⁸ Michaił Masson (1897-1986) - archeolog, znawca historii Wschodu, od 1951 r. członek Akademii Nauk Turkmęńskiej SRR. Główne prace poświęcił archeologii antycznej i średniowiecznej oraz historii starożytnej i numizmatyce Azji Środkowej. Kierował kompleksowymi ekspedycjami archeologicznymi w latach 30-tych - termczską, a w 40-tych - turkmęńską.

choć pierwsze badania archeologiczne prowadziła tam już w 1937 r. oraz na Krymie i na Kaukazie, wszędzie zbierając eksponaty dla „swoich” muzeów. W 1935 r. uczestniczyła w V Międzynarodowym Kongresie Archeologii i Sztuki Irańskiej w Leningradzie. Już w pierwszych latach powojennych była znanym na Ukrainie historykiem kultury Wschodu, a jej prace z dziedziny historii sztuki państw islamskich nie utraciły swojego naukowego znaczenia do dzisiaj.

Presja systemu stalinowskiego na naukę oraz na myślących, twórczych jej przedstawicieli nie ominęła i M. Wiaźmitiny. W czasie represji 1934 r. zreorganizowano strukturę WUAN, zlikwidowano Wydział Sztuki Wschodu, zniszczono szkołę orientalistyczną, represjonowano wielu uczonych, a Wiaźmitina znalazła się wśród tych, którym zakazano zajmować się nauką. Zmuszona była szukać innej pracy. Szczęśliwie znalazła pole dla swej działalności w bibliotekarstwie. Organizowała zbiory naukowe czterech bibliotek Kijowa w okresie, kiedy rozwiązywano biblioteki akademickie, a książki niszczone lub wywożono do innych republik. W latach 1934-1935 M. Wiaźmitina była kierownikiem biblioteki w Instytucie Geologii i Mineralogii AN USRR, ale już w wyniku następnych represji pozostała ponad rok bez pracy, bez jakichkolwiek środków do życia. Dopiero pod koniec 1936 r. mogła podjąć pracę. Do roku 1941 kierowała biblioteką w Kijowskim Domu Architekta. W czasie wojny nie mogła się ewakuować i została w okupowanym Kijowie. Razem z M. O. Nowicką pracowała w magazynach bibliotek zamkniętych w gmachu uniwersytetu, starała się ratować je przed zniszczeniem i grabieżą.

Po wojnie, w latach 1944-1948 M. Wiaźmitina tworzyła od początku Fundamentalną Bibliotekę Naukową Akademii Architektury USRR. Jednocześnie pracowała naukowo - już jako archeolog - w Azji Środkowej, gdzie wcześniej uczestniczyła w ekspedycjach jako znawca sztuki Orientu. Prace na terytorium starożytnej Baktirii rozpoczęła badaniami kuszańskiego grodziska Ajrtam (9, 10). Od 1946 do 1950 r. kierowała kompleksową ekspedycją partiańską, badając stolicę państwa Partów - grodzisko Nowa Nisa (11, 13, 42). Jej prace naukowe poświęcone wynikom wykopalisk na tych stanowiskach stanowią poważny wkład do rozwoju archeologii Azji Środkowej. Za pracę w zakresie archeologii środkowoazjatyckiej Wiaźmitina uzyskała po raz drugi stopień doktora, tym razem nauk historycznych.

Od 1948 r. do przejścia na emeryturę M. Wiaźmitina pracowała w Kijowie w Instytucie Archeologii AN USRR. Jej nazwisko weszło na zawsze do ukraińskiej archeologii. Na początku zajmowała się archeologią

wczesnoscytyjską, w szczególności stylem zwierzęcym w sztuce (28). Kontynuowała wykopaliska na wczesnoscytyjskim grodzisku Żabotyn (12, 19), publikowała też szereg artykułów dotyczących tego okresu. Następnie związała się z badaniami prawie nieznanymi w tym czasie zabytków koczowników sarmackich (14, 17, 21). Na początku lat 50-tych brała udział w wykopaliskach cmentarzysk sarmackich koło wsi Nowopyłypiwka i sowchozu Akkermań w ramach prac ekspedycji mołoczańskiej (16, 23, 24). Dzięki jej pracom badania nad kulturą sarmacką na Ukrainie uzyskały mocne podstawy. Wiaźmitina jest autorem syntetycznych prac dotyczących archeologii sarmackiej, od pierwszych publikowanych w „*Kratkich soobščenijach IA AN USSR*” (15), do fundamentalnego wydania „*Archeologii URSS*” (35) i aktualniejszego wydania tej pozycji w języku rosyjskim (41). Za pracę tę Wiaźmitina otrzymała nagrodę państwową. Dzięki jej badaniom sarmackie zabytki znane dotąd w postaci rozrzuconych po stepie pojedynczych znalezisk, zostały zebrane w wyraźny system łączący grupy tej kultury ze wschodniego terytorium (dorzecze Donu, Kubań, Powołże) z Ukrainą. Do końca życia marzeniem Wiaźmitiny było stworzenie pracy o historii Sarmatów Ukrainy i Azji Środkowej.

Równoległe z tematyką sarmacką podjęła prace związane z okresem późnoscytyjskim w dorzeczu dolnego Dniepru (22, 23, 30, 32, 33, 39, 40). Od 1955 po 1963 r. prowadziła wykopaliska na grodzisku i cmentarzysku w Złotej Bałce, których wyniki opublikowała w dwóch monografiach i wielu artykułach (18, 20, 25-27, 31, 34, 36-38).

Za swojego życia M. Wiaźmitina nie była szeroko znana poza granicami nauki, a wniosła wiele do intelektualnego dorobku Ukrainy, zwłaszcza w rozwój badań nad sztuką i archeologią Środkowej Azji, archeologią Sarmatów i późnych Scytów⁹ i także organizacji bibliotek naukowych Kijowa. Zawsze pozostanie w sercach tych, którzy mieli szczęście z nią obcować, a z jej dorobku naukowego przez długie jeszcze lata czerpać będą archeolodzy¹⁰.

⁹ Najważniejsze jej prace sprzed 1969 r. cytuje T. Sulimirski, *Sarmaci*, Warszawa 1979. W latach ostatnich problematyka archeologii Sarmatów coraz ściślej wiąże się z pradziejami ziem Polski południowo-wschodniej (por. J. Gurba, *Peryferie „państwa” Dulębów na Wyżynie Lubelskiej?*, R. Lub., t. 10, 1967, s. 58-59; A. Kokowski, *Grupa masłomecka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin 1995, s. 64-65).

¹⁰ Patrz także: Do 95-riččja Marii Wiaźmitinoi, „*Archeologija*”, 1995, nr 1, s. 152-155; *Z istorii Kyivškoj intelihenci XX st. (do storiččja narodžennja M. I. Wiaźmitinoi, [w:] Muzejni čytannja, Materialy naukowoj konferencii 17-18 hrudnia 1996 r., Kyiv 1988.*

WYKAZ PRAC NAUKOWYCH MARII WIAŻMITINY

1. 1928 Zbirka inkrustowanej islamskoj bronzы v Muzeju mistectv VAN v Kievi, S. Sv. Nr 5, s. 147-149.
2. Islamski zbirky Charkivského chudožno-istoričnoho muzeju (bronzа. keramika, derevo), „Mystectvoznavstvo”, Zb. I, s. 121-145.
3. [rec.]: V. Vjatkin: *Afrasiab - gorodišče bylogo Samarkanda*, Taškent 1927, S. Sv., Nr 5.
4. 1929 *Mystectvo Schodu*, Charkiv.
5. Pro turkestański muzei, S. Sv., Nr 3.
6. 1930 *Mystectvo krajn isljamu* (Katalog), Kyiv.
7. Po mistach Turkestana, S. Sv., Nr 10.
8. Turkmenistan, „Hłobus”, Kyiv.
9. 1945 Keramika Ajrtama vremeni kušanov, [w:] *Termezskaja archeologičeskaja ekspedicija*, Taškent, t. 2, s. 23-34.
10. Razkopki na gorodišče Ajrtam, tamže, s. 35-64.
11. 1949 Archeologičeskoe izučenie gorodišča Novaja Nisa, Trudy JTA, t. 1, s. 147-169.
12. 1952 Pamjatniki rannego železnogo veka v okresnostjach s. Žabotin Kirovogradskoj obl., KSIA, vyp. 1, s. 59-66.
13. 1953 Archeologičeskije raboty na gorodišče Novaja Nisa, Trudy JTA, 1951, t. 2, s. 147-168.
14. Vyvčennja sarmativ na terytorii Ukraїnškoj RSR, „Archeolohija”, t. 8, s. 56-75.
15. Izučenie sarmackich plemen stepnoj Ukraїny, KSIA, vyp. 2, s. 56-60.
16. 1954 Sarmatskie pogrebenija u s. Novo-Filippovki, [w:] *Voprosy skifo-sarmatskoj archeologii*, Moskva, s. 220-242.
17. 1955 Roskopki sarmatskich mogilnikov na juge USSR, KSIA, vyp. 4, s. 72-74.
18. Raskopki poselenija u s. Zołotaja Bałka v 1953 i 1954 gg., KSIA, vyp. 5, s. 41-45 (współautor: A. I. Furmanskaja).
19. 1956 Poselennja VII-VI st. do n. e. v okolicjach s. Žabotyn, AP, t. 6, s. 38-47 (współautor: E. P. Pokrovská).
20. 1957 Poselennja bilja s. Zołota Bałka, „Archeolohija”, t. 2, s. 115-126.
21. Sarmatski plemena na terytorii URSR, [w:] *Narysy starodavnoj istorii URSR*, Kyiv, s. 215-242.
22. 1960 Poselennja II-IV stoliť našoi ery v s. Dučanach, AP, t. 9, s. 215-223.
23. 1961 Sarmatski pochovannja v dolini r. Mołočnoj, AP, t. 8, s. 17-21.
24. Kurhany bilja s. Novo-Pylypivky i radhospu „Akkermeń”, AP, t. 8, s. 22-135 (współautorzy: O. I. Terenožkin, E. F. Pokrovská, B. A. Ilinška, H. T. Kovpanenko).
25. Mohylnyk epochi bronzы bilja s. Zołota Bałka, AP, t. 10, s. 64-74.
26. Mohylnyk rubežu našoi ery bilja s. Zołota Bałka (za materiałamy 1959 r.), AP, t. 10, s. 101-113.
27. 1962 *Zołota Bałka. Poselennja sarmatskoho času na nižnomu Dnipri*, Kyiv, 248 s.
28. 1963 Rannye pamjatniki skifskogo zverinogo stilja, SA., Nr 2, s. 158-170.
29. 1966 Kultura naselenija Nižnego Dnepra posle raspada Bolšoj Skifii, [w:] *Tezisy dokladov i soobščennij na konferencii po voprosam skifo-sarmatskoj archeologii*, Moskva, s. 51-53.
30. 1968 Gorodyšča Nižnego Dnepra i ich svjazi s pridunajskimi stranami, [w:] *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, s. 247-250.
31. Mohylnyk rubeža našej ery u s. Zołotaja Bałka, [w:] *Materiały XIII Konferencii v Instytutu Archeologii AN URSR*, Kyiv, s. 170-173.
32. 1969 Kultura naselenija Nižnego Dnepra posle raspada jedinoj Skifii, SA, Nr 4, s. 62-77.
33. Frankijskie elementy v kulture naselenija gorodišč Nižnego Dnepra, „Materiały i issledovanija po archeologii SSSR”, Nr 150, s. 119-134.
34. 1970 Terrakotovyje statuetki iz s. Zołotaja Bałka, [w:] *Terrakoty Severnogo Pričernomor'ja*, Moskva, s. 57-58.
35. 1971 Pam'jatky i kultura sarmativ. Piznoskifski gorodyšča Nižnoho Dnipra, [w:] *Archeolohija Ukraїnškoj RSR*, Kyiv, t. 2, s. 195-244.
36. 1972 *Zołotobalkovskij mogilnik (chersonskaja obl.)*, Kiev, 190 s.
37. 1973 Portretnaja emblema na krasnołakovoj čaše iz Zołotoj Bałki, [w:] *Antičnye emblemy Severnogo Pričernomor'ja i varvarskij mir*, Leningrad, s. 9-10.
38. 1975 Portretnaja emblema iz Zołotoj Bałki, [w:] *Olvi-ja*, Kiev, s. 220-244.
39. 1980 Rabovłasnyčkyj ład. Mała Skifija. Sarmatski plemena, [w:] *Istorija Ukraїnškoj RSR*, Kyiv, t. 1, kn. 1, s. 171-186.
40. 1983 Małaja Skifija. Sarmatskie plemena, [w:] *Istorija Ukraїnškoj RSR*, Kiev, t. 1, č. 1, s. 180-201.
41. 1986 Sarmatskoe vremja. Gorodyšča Nižnego Dnepra, [w:] *Archeologija Ukraїnškoj RSR*, Kiev, t. 2, č. 1, s. 184-240.
42. Terrakovyje plitki s izobraženiem parfjanskich vojnov, [w:] *Sbornik v čest' M. E. Massona*, Moskva.
43. *Osnovnye etapy razvitja skifskogo zverinogo stilja* (rękopis).

Wykaz skrótów nazw czasopism:

- | | |
|------------|--|
| AP | - Archeolohični pam'jatky URSR, Kyiv |
| KSIA | - Kratkie Soobščennija Instituta Archeologii AN URSR |
| S. Sv. | - Schidnyj svit, Charkiv- Kyiv |
| Trudy JTAE | - Trudy Južno-Turkmeńskoj archeologičnojo kompleksnoj ekspedicii, Aščabad. |

zestawiła W. Korpusowa